

Háda Béla¹

Indonézia külpolitikájának alapvonalai Joko Widodo elnöksége idején (2014–2023)²

Indonézia az ASEAN vezető hatalma és potenciális kulcsszereplő az indiai–csendes-óceáni térség stratégiai újra-egyensúlyozásában. Ugyanakkor egyedi geostratégiai pozíciója ellenére a szigetországnak szerények a stratégiai célkitűzései és – különösen az utóbbi években – a nemzetközi fórumokon is viszonylagosan alulreprezentált. Ez az ellentmondásos jelenség egyrészt Indonézia külpolitikai hagyományából és továbbra is korlátozott erőforrásaiból, másrészt pedig a jelenlegi kormány hozzáállásából következik. Joko Widodo elnök második ciklusának vége felé közeledve érdemes mérleget vonni kormánya külpolitikájáról. Jelen tanulmány az elmúlt kilenc év indonéz külpolitikájának legfontosabb jellemzőit kívánja elemezni.

Kulcsszavak: Indonézia, külpolitika, Délkelet-Ázsia, Joko Widodo, regionális hatalom, indiai–csendes-óceáni térség

The Basic Lines of Indonesia's Foreign Policy under the Presidency of Joko Widodo (2014–2023)

Indonesia is the leading power of the ASEAN and potential key actor of the strategic rebalance of the Indo-Pacific region. However, despite of its unique geostrategic position, the island nation has modest strategic goals, and, especially in the recent years, relative underrepresentation in international forums. This contradictory phenomenon follows from the country's foreign policy traditions and still limited resources on one hand, and in the attitude of the current government, on the other. Approaching to the end of President Joko Widodo's second term, it is worth taking stock of his government's foreign policy. This study aims to analyse the most important features of Indonesian foreign policy in the last nine years.

Keywords: Indonesia, foreign policy, Southeast Asia, Joko Widodo, regional power, Indo-Pacific region

Indonézia jelenkori kelet-, illetve délkelet-ázsiai nemzetközi rendszerben elfoglalt helyéről máig nagyon szűk a magyar nyelvű szakirodalom. Mindez annak ellenére igaz, hogy az ország kiemelkedő szerepét saját térségén belül – jogos fenntartások hangoztatása mellett bár, de – széles körben elismerik, és az elemzők is egyre nagyobb figyelmet szentelnek neki. Magyarországon az indonéziai történelmi és politikai folyamatokkal foglalkozó művek döntő része Balogh András, Tarbay Gabriella, Szakáli Máté, esetleg Klemensits Péter tollából született. E művek érintik a gazdaság- és társadalomtörténet,

¹ Háda Béla a Nemzeti Közsolgálati Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Stratégiai Védelmi Kutatóintézetének tudományos munkatársa. E-mail: hada.bela@uni-nke.hu

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 számú projekt a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a TKP2021-NVA pályázati program finanszírozásában valósult meg.

valamint az alkotmányos berendezkedés és belpolitikai jelenségek különböző témaköreit, sajnálatosan csekély számuk azonban ma még nem teszi lehetővé, hogy igazán változatos szakirodalomról beszélhessünk a szigetország esetében. Nyilvánvaló, hogy ebbe a helyzetbe jelen tanulmány sem hoz önmagában gyökeres változást, ám az indonéz kül- és biztonságpolitika elmúlt időszakának áttekintése kifejezetten indokoltnak és nem minden tanulság nélkül állónak tűnik. Ennek oka, hogy a 2024. év közeledtével lassan lezárul Joko Widodo indonéz elnök³ második államfői ciklusa is, újabbra pedig az alkotmány értelmében nincs lehetősége. A nevével fémjelzett, 2014 óta tartó periódus úgy a globális, mint az indiai–csendes-óceáni térséget érintő hatásait illetően is kritikus jelentőségű fejleményeket hozott, ezek kapcsán pedig rendre lehetőség nyílt Jakarta speciális szerepfelfogásának demonstrálására, amely egyszerre hordozta az emelkedő regionális hatalmak és az óvatos, koalíciós fellépésben gondolkodó középállamok jellemzőit. E kettősség az indonéz geopolitikai helyzet egyedülállóságából fakad. Amitav Acharya gondolatait idézve Indonézia egy olyan regionális hatalom, amelynek globális kihatású ügyei vannak.⁴ Egyrészt különleges elhelyezkedése miatt döntéseire igen széles körű figyelem irányul, másrészt azonnal tapasztalja magán olyan jelenségek negatív hatásait, mint az éghajlatváltozás, vagy a két, globális szinten vezető szerepet vivő hatalom viszonyának romlása.

Az alábbiakban a Joko Widodo vezette indonéz kormány külpolitikájának alapvető jellemzőit vesszük számba, elsősorban annak szemszögéből, hogy miként reagált a térségben jelentkező egyes kihívásokra, illetve e reakciók milyen eredményeket hoztak, vagy éppen korlátokat fedtek fel. Mindehhez elsőként az örökölt alapokat érdemes röviden áttekinteni, amelyekre Widodo elnök építhette saját külpolitikáját.

Yudhoyono öröksége

Az indonéz politikatörténet jelenkori – a dolog jellegéből adódóan nem csekély szubjektivitás mellett kijelölt – korszakainak sorában az 1997–98-as periódust követő időszakot a Reformasi (reform) jelzővel szokták illetni. Mohamed Suharto tábornok-elnök három évtizedet felölelő diktatórikus rendszerének bukását követően Délkelet-Ázsia legnagyobb állama a demokrácia felé mutató reformok sorát indította el annak céljából, hogy megalapozzon a társadalom számára egy, a korábinál méltányosabb játékszabályok mellett formálódó jövőt, amely remélhetőleg az ország régóta fennálló belső konfliktusainak rendezéséhez is alkalmas keretet ad. Persze a gyakorlati tapasztalatok közel sem tükrözték minden aspektusukban a fenti elméletet, ennek ellenére nem érdemes tagadni, hogy Indonézia elmúlt negyedszázada olyan változások időszaka volt, amely a megelőző korokkal összevetve ígéretesebb alapot teremtett egy majdani, valóban demokratikus állam felépítéséhez. A Reformasi periódus nyugaton legtöbbet méltatott szakasza Sushilo Bambang Yudhoyono 2004–2014 közötti elnökségéhez köthető. Mindez annak ellenére

³ Joko Widodót honfitársai szokásait átvéve a nemzetközi irodalom is egyre gyakrabban a becenevén, Jokowi-ként jelöli meg. Helyenként ez a tanulmány is így tesz.

⁴ Cochrane, Joe: *Indonesian Leader in Global Spotlight*. [online], The New York Times, 2014a. 10. 21. Forrás: nytimes.com [2023. 07. 24.].

van így, hogy joggal mutathatunk rá: eredményeinek egy részét elődjei alapozták meg.⁵ Ő volt az első indonéz államfő, aki közvetlen választásokon nyerte el a hivatalát, majd hasonló módon kapta meg második mandátumát, végül az alkotmányban rögzített két ciklusának lejártával békés körülmények között távozott a hatalomból, átengedve azt választott utódjának.⁶ Az ország pozitív külső megítélésének kialakulását ekkoriban több tényező segítette elő.

Yudhoyono egyrészt igyekezett megállapodásos úton rendezni a szigetország területi integritását belülről fenyegető konfliktusokat, amelyek közül az acehi és pápua szakadár mozgalom tevékenysége jelentette a legnagyobb problémákat. A szigetállam nyugati és keleti végvidékein zajló két belső fegyveres konfliktus rendezése közül egyértelműen az előbbi volt sikeresebb. Az úgynevezett Szabad Aceh Mozgalommal 2005. augusztus 15-én született meg a békemegállapodás, pontot téve 29 évnyi belső ellenségeskedés végére.⁷ A pápuák lakta Irian Jaya helyzete azonban sokkal komplikáltabbnak bizonyult a többségi társadalom és a minden (vallási, nyelvi, antropológiai, történelmi háttér stb.) szempontból kisebbségi helyzetben lévő őslakosság közötti nehezen áthidalható érték- és érdekkülönbségek miatt. A pápua szakadár mozgalmat nem is sikerült felszámolni,⁸ ám a belső feszültségek csökkenése jótékonyan befolyásolta az országról alkotott képet.

Hasonlóan jó benyomást tett – főként a demokratikus országokban – az indonéz kormányzat stabilitásának erősödése. A szigetállam maga mögött hagyta az 1998–2004 közötti periódus kaotikusabb politikai viszonyait, és kiszámíthatóbb, érett alkotmányos rendszer képét nyújtotta, amely több más délkelet-ázsiai országgal összevetve erősebb elköteleződést mutatott a demokratikus értékek iránt.⁹ Sokak szerint éppen a stabilitás, az elért közjogi és társadalmi vívmányok fenntartása és működésbe hozása volt Yudhoyono valódi érdeme.

Ugyanakkor a szilárd kormányzást a külkapcsolatok fejlődése kísérte, aminek keretében az indonéz kormány igyekezett kiegyensúlyozott viszonyt ápolni a délkelet-ázsiai térségben fontos szerepet játszó külső hatalmakkal. Ez elsősorban a Kínai Népköztársaságot, Japánt, az Amerikai Egyesült Államokat és Indiát, másodsorban pedig az Európai Uniót jelentette. Ehhez illeszkedett az ország külkapcsolati stratégiájával összefüggő koncepciók formálódása, ami Yudhoyono második külügyminiszterének, Mohammad Marty Natalegawának a megfogalmazásában vált széles körben ismertté. A népszerűen – bár fogalmilag pontatlanul – csak Natalegawa-doktrínaként emlegetett elgondolás Indonézia különleges geostratégiai helyzetéből indult ki az Indiai- és Csendes-óceán határán.¹⁰ E pozícióból Jakarta felelőssége különösen nagy a békés tengeri forgalom fenntartása

⁵ Aspinall, Edward et al.: *Stability and stagnation under SBY*. [online], New Mandala, 2015. 07. 31. Forrás: newmandala.org [2023. 07. 23.].

⁶ Balogh András (2018): *Délkelet-Ázsia történelme*. Budapest: ELTE Eötvös, 384–386.

⁷ *Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Indonesia and the Free Aceh Movement*. [online], 2005. 08. 15. Forrás: aceh-mm.org [2023. 07. 22.].

⁸ Bővebben Szakáli Máté (2019): Az 1998 utáni indonéz szeparatizmuspolitika – Nyugat-Új-Guineán a kormányzati döntéshozatali szemszögből. In Salát Gergely et al. (szerk.): *Veszélyes vizeken*. Budapest: Typotex, 306–309.

⁹ Balogh 2018.

¹⁰ Lásd Widjajanto, Andi: *ASEAN Security Community vs Minimum Essential Force*. [online], The Jakarta Post, 2011. 11. 24. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 12.]; Umar, Ahmad Rizky Mardhatillah: A critical reading of Natalegawa doctrine. *The Jakarta Post*, 2011. 01. 07.

tekintetében, ami a nagyhatalmak fokozott figyelmét is ráirányítja. Ennek tudatában az indonéz állam az alkalmi együttműködések szervezésében, egyfajta mindenkivel szót értő mediátor szerepében lelte meg földrajzi helyzetének és stratégiai érdekeinek egyaránt megfelelő küldetését. Dinamikus egyensúlyi állapot elérését favorizálja az átalakuló világrendben, ahol a hatalmi tényezők képességei és érdekei változnak ugyan, de a kooperáció bizonyos célok érdekében elérhető. E kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködések keresztül Jakarta relatív nemzetközi súlya anélkül növekedhetne, hogy az fegyverkezési versenyt provokálna az amúgy is egyre feszültebbé váló térségben. Nem mellesleg, a fentiek jól összeegyeztethetők voltak Indonézia el nem kötelezett stratégiai hagyományaival és a délkelet-ázsiai államközösségen belül elképzelt szerepével is. Jakarta hidegháborús évtizedek óta követett irányelve, az aktív és független külpolitika folytatása¹¹ Yudhoyono elnökségének idejére rendelkezett a megvalósításhoz szükséges alapokkal. Az ország kilábalta az 1997–98-as gazdasági válságból, vezető szerepe a délkelet-ázsiai térségen belül tovább erősödött. Az államfő láthatóan jól is érezte magát a nemzetközi fórumok rivaldafényében. Nagyhatalmi identitás azonban továbbra sem volt megfigyelhető országa deklarált külpolitikai elképzeléseiben.

Susilo Bambang Yudhoyono politikai pályáját megelőzően az indonéz szárazföldi erőknél szolgált, ahol altábornagyi ranggal zárta le karrierjét. Katonai előéletéből logikusan következett a fegyveres erők reformja iránti affinitás, amely a 2008-ban meghirdetett védelempolitikai célkitűzések képeben jelentkezett. 2008 februárjában fogadták el az ország védelmi fehér könyvét, amely 2024-ig irányozta elő a fegyveres erők fejlesztésének feladatait.¹² A dokumentumban célként fogalmazódott meg az interoperábilis és fenntartható haderő, amelynek technikai korszerűsítésében a szélesedő hazai hadiipari bázisnak is szerepet szántak. Érdekes eleme volt a környező vizek és a belső tengerrészek ellenőrzésére képes haditengerészet (*green-water navy*) felállításának célja, amely gyors mozgású, kis egységekből álló haderőnem lenne, fejlett tengeralattjáró és partvédelmi képességekkel. Mindent egybevetve a 2008-as védelempolitikai célkitűzéseket sok szakmai kritika érte, ám végső mércéjüket a fejlesztési folyamat eredményei jelentették. 2023-ból visszatekintve az indonéz fegyveres erők fejlesztésének céljai nem voltak túl ambiciózusak, de még ezek teljesülése is sok kívánnivalót hagyott maga után.

Joko Widodo elnökségéhez a fenti előzmények után széles körben nagy reményeket fűztek. Az ország első alacsony társadalmi körökből származó elnökével szemben Nyugaton az a várakozás élt, hogy tovább fogja fejleszteni az addigi demokratikus vívmányokat, és Indonéziát Kelet-Ázsia egyik politikai mintaállamává teszi majd. Külpolitikai vonatkozásban azonban a térségben és távolabb is kiemelték az új elnök rutintalanságát a külügyekben, és elődjétől eltérően inkább visszafogott szereplést vártak tőle. Tanácsadói sem titkolták el, hogy az új vezetés prioritása a külgazdasági eredmények elérése lesz, az ország regionális hatalmi szerepét pedig inkább az ASEAN keretein belül kívánják

¹¹ *Indonesia's Foreign Policy*. [online], Embassy of the Republic of Indonesia in Washington D.C. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 11.].

¹² Háda Béla (2014): Indonézia regionális hatalmi esélyei Délkelet-Ázsiában – pró és kontra. *Nemzet és Biztonság*, 7(4), 3–21.

fejlesztani.¹³ Megválasztásakor arra is tett utalást, hogy hazáját tengeri hatalommá kívánja tenni.¹⁴ E tanulmánynak nem feladata ítéletet mondani afelett, hogy Widodo mennyiben váltotta be a hozzáfűzött reményeket kormánya gazdaság- vagy társadalompolitikáját illetően, külpolitikai szerepléséről azonban áttekintő jelleggel előrebocsáthatjuk, hogy ahhoz mindent egybevetve valóban kevesebb személyes affinitást mutatott, mint elődje.¹⁵ Mindez annak ellenére igaz, hogy voltak olyan kezdeményezései, amelyek az indonéz állam relatív nagyságának és kiemelkedő geopolitikai pozíciójának jobb kihasználása, egy markánsabb hatalmi politika felé mutattak, és 2022-re határozott eredményeket is lehetett tulajdonítani Jokowi nemzetközi szereplésének. A továbbiakban az egyes államok és államcsoportok vonatkozásában jellemezzük Widodo kormányának külpolitikáját, valamint röviden külön figyelmet fordítunk a tengeritengely-koncepcióra is. Egyfajta, a „közelítől a távolabbiak” felé haladó szemlélet alapján elsőként az indonéz állam közvetlen stratégiai környezetét alkotó délkelet-ázsiai országcsoportra érdemes kitérni.

Az ASEAN

A Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége a Reformasi periódusban az indonéz külpolitika érvényesülésének sajátos platformját jelenti. Egyrészt világos, hogy ez az a közeg, ahol Jakarta egyértelmű vezető pozíciót tudhat magáénak a legtöbb hatalmi indikátor (terület, népesség, összesített GDP, munkaerőtömeg, katonai célra mozgósítható társadalmi tartalékok stb.) tekintetében. Másrészt, az előbbtől nem függetlenül, Indonézia az ASEAN közös akcióképességének fejlesztésével igyekszik növelni a térség biztonságát, egyúttal a szervezetten belüli befolyásával saját hatalmi súlyát is fokozza anélkül, hogy ehhez további jelentős (pénzügyi és politikai) költségeket kellene felvállalnia. Más szavakkal: az indonéz állam a regionális biztonság szavatolását, és ezen belül Indonézia széles mozgásterének megőrzését az ASEAN központba emelésével képzelte el. E kollektív kül- és biztonságpolitikai megközelítés azonban mindeddig zátonyra futott a tagállamok erős szuverenitási törekvésein, ami a gyarmati múlt tapasztalatai miatt érthető jelenség ugyan, de az ASEAN fejlődését egy ponton túl egyértelműen akadályozza.¹⁶ A kül- és biztonságpolitika nemzeti hatáskörben tartása napjainkban is kritikus fontosságú a szervezet tagállamai számára, amit a vélelmezett konfliktusveszély a Dél-kínai-tengeren tovább ösztönöz. A feltűnő érdekkülönbség az Indokínai-félsziget tengeri határvitákban nem érintett államai (Mianmar, Laosz, Kambodzsa és Thaiföld), valamint a dél-kínai-tengeri államok között már több ízben megmutatkozott.

Widodo elnöksége idején éppen egy olyan problémakör, az egyik tagállamból kiinduló, a tágabb térségben is destabilizáló hatását, az emberi jogok súlyos sérelmével együtt járó folyamat okozott kihívást, amelyhez hasonló helyzetek kezelését Jakarta kifejezetten

¹³ Cochrane 2014a.

¹⁴ Cochrane, Joe: *New Leader Takes Oath of Office in Indonesia*. [online], The New York Times, 2014b. 10. 20. Forrás: nytimes.com [2023. 07. 24.].

¹⁵ Purba, Kornelius: *Jokowi's foreign policy comes late, but internationally impactful*. [online], The Jakarta Post, 2022. 11. 26. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 12.].

¹⁶ Szakáli Máté (2019): Variáció egy témára. *Magyar Tudomány*, 180(4), 575–588.

ASEAN-keretben preferálta.¹⁷ 2021 februárjától ugyanis egy új krízis került napirendre az ASEAN fórumain, amely próbára tette a szervezet államainak együttműködési készségét és az általuk vallott értékeket. Ez volt a mianmari katonai hatalomátvétel és a törvényesen megválasztott kormány bebörtönzése, amely választás elé állította az ASEAN-t: a belügyekbe való be nem avatkozás szellemében elismeri a Min Aung Hlaing tábornagy vezette katonai junta uralmát, vagy a joguralom és regionális stabilitás előtérbe helyezésével igyekszik elősegíteni a helyzet rendezését és a civil kormányzat helyreállítását. Indonézia (Malajzia és Szingapúr mellett) azt az álláspontot képviselte, hogy a katonai juntát el kell szigetelni a szervezeten belül és mihamarabb rá kell kényszeríteni az alkotmányosság helyreállítására. 2021. április 24-én a szervezet ötponos konszenzust fogadott el a mianmari helyzet kezeléséről. Eszerint felszólítottak az erőszak azonnali beszüntetésére a polgárháborúba sülyedő országban; hitet tettek a konstruktív párbeszéd elősegítésére valamennyi érdekelt szervezet bevonásával; a felek közötti közvetítésre egy különleges ASEAN-megbízott kinevezését is elhatározták; emellett a szervezet humanitárius segítséget is kilátásba helyezett a mianmari lakosság számára; végül pedig a különmegbízott egy ASEAN-delegációval a helyszínre látogatott volna annak érdekében, hogy felvegye a kapcsolatot valamennyi érdekelt féllel.¹⁸ Ez utóbbi különmegbízott kinevezésére éppen Jakartában került sor az ASEAN külügyminisztereinek augusztus 4-i tanácskozásán. A szervezet azévi elnökségét betöltő Brunei külügyminisztere, Erywan Yusof lett a kiválasztott, akinek hazája az indonéz állásponthoz közel álló nézeteket vallott a mianmari krízis kezeléséről.¹⁹ Elérni azonban nem tudott semmit, mert a katonai junta megtagadta Yusoftól a találkozás lehetőségét Aung San Suu Kyival, az elmozdított kormány de facto vezetőjével.²⁰ 2023 tavaszára az ötponos rendezési terv egyértelműen megfeneklett a mianmari katonai elit együttműködésének hiányában, ami az indonéz álláspont megkeményedését eredményezte. Miután Jakarta 2023-ban átvette az ASEAN elnökségét, többször is felszólította a mianmari kormányt az ötponos béketerv végrehajtására, amelynek nézete szerint nincs alternatívája.²¹ Indonézia kifejezetten ellenezte továbbá a szárazföldi délkelet-ázsiai államok – különösen Thaiföld – azon lépéseit, amelyek kiutat engednek a juntának az elszigeteltségéből.²² Egyúttal szóltak meg nem erősített hírek arról is, hogy 2023-ban több ízben tárgyalásokat folytattak Balin a mianmari Nemzeti Egységkormány és az etnikai fegyveres csoportok vezetői.²³ Ám a katonai junta nem volt hajlandó szóba állni az ellenzéki erőkkal, ezért a megbeszélések – ha valóban lezajlottak – mutatták ugyan az indonéz készséget a rendezés elősegítésére, eredménytelenségük viszont a színtalpak

¹⁷ Szakáli 2019: 583–584.

¹⁸ *Chairman's Statement on the ASEAN Leaders' Meeting*. [online], 2021. 04. 24. Forrás: asean.org [2022. 01. 29.].

¹⁹ Allard, Tom: *ASEAN appoints Brunei diplomat as envoy to Myanmar*. [online], Reuters, 2021. 08. 04. Forrás: reuters.com [2022. 01. 29.].

²⁰ *Myanmar won't allow ASEAN envoy to meet Aung San Suu Kyi*. [online], Al Jazeera, 2021. 10. 14. Forrás: aljazeera.com [2022. 01. 29.].

²¹ Tekin, Esra: *Malaysian, Indonesian leaders call on Myanmar junta to implement peace plan*. [online], Anadolu Agency, 2023. 06. 09. Forrás: aa.com.tr [2023. 07. 04.].

²² *Indonesia criticizes Thai talks with Myanmar junta*. [online], Antara, 2023. 06. 20. Forrás: antaranews.com [2023. 07. 04.].

²³ Lamb, Kate: *ASEAN chair Indonesia has little to show for Myanmar peace drive, diplomats say*. [online], Reuters, 2023. 07. 12. Forrás: reuters.com [2023. 07. 19.].

mögötti diplomácia gyengeségeire világít rá. Tény, hogy Indonézia 2023 nyaráig nem könyvelhetett el lényeges sikert a mianmari krízis rendezésére tett erőfeszítéseiben, ám erre mentségül szolgálhat lehetőségeinek korlátozottsága. Miután az ASEAN tagállamainak körében a szuverenitás védelme rendkívül erős törekvés, a közösség eléggé eszköztelen a bármilyen okból renitensnek tekintett kormányokkal szemben. Jakarta szempontjából a történetek azért különösen kellemetlenek, mert a számtalan helyen propagált „ASEAN elintézési mód” eredménytelenségét dokumentálják. E tapasztalat fényében viszont eléggé kérdéses, hogy a szervezet belátható időn belül be tudja-e tölteni azt a szerepet a délkelet-ázsiai térség stabilitásának és külhatalmakkal szembeni biztonságának szavatolásában, amit az indonéz elit remél tőle.

E ponton érdemes kitérni még az ASEAN egy olyan folyamatban lévő vállalkozására is, amelyben Indonézia kiemelten érintett. Ez Kelet-Timor integrálása a szervezetbe. Délkelet-Ázsia legkisebb népességű állama még 1975-ben szakadt el Portugáliától, ám szinte azonnal indonéz megszállás alá került, és gyakorlatilag a szigetország gyarmataként tengődött egészen 2002. évi felszabadulásáig. A véres konfliktus rendezése Timoron a Reformasi periódus egyik vízvonalzó fejleménye volt, noha érthető módon az indonéz-kelet-timori viszony sokáig feszült maradt. Dili felvétele az ASEAN-ba a megbékélés fontos állomása lenne, hiszen egyedül Indonéziával határos, gazdasági integrációja is főleg vele történhetne meg.²⁴ Widodo kormánya a kelet-timori csatlakozási ütemterv egyik legkövetkezetesebb támogatója.²⁵

Kína és a dél-kínai-tengeri konfliktus

Délkelet-Ázsia államai számára a Kínai Népköztársaság hatalmi emelkedésének következményeihez való viszony, illetve az ebből származó kockázatok, egyes esetekben fenyegetések kezelése jelenti a legfontosabb stratégiai feladatot napjainkban, és ez alól Indonézia sem képez kivételt. Noha Jakarta közvetlenül nem részese a térség legösszetettebb területi vitájának számító dél-kínai-tengeri konfliktusnak, a Natuna-szigetek birtoklásával kizárólagos gazdasági övezete belenyúlik abba a zónába, amely az úgynevezett „kilencszakasos vonal” által közrefogva Peking területi követelését jelenti a Dél-kínai-tengeren. Ezáltal ha indonéz szárazföldeket nem is, a tengeri jogokat érintik a kínai területi aspirációk, amelyek vonatkozásában Indonézia kifejezetten status quo hatalomként viselkedik. Mivel Peking közvetlenül jelenleg nem tudja érvényesíteni említett területi igényeit, Jakarta számára a legkézenfekvőbb az volt, hogy kerülje a közvetlen súrlódást a kelet-ázsiai hatalommal, ugyanakkor támogassa azokat a kezdeményezéseket, amelyek biztosíthatják, hogy az ne legyen képes további területi expanzióra. Mindezzel párhuzamosan megerősítette fegyveres erőinek jelenlétét a Natuna-szigeteken. Utóbbit gyakran a térség fejlődésének előmozdításával és a tengeri forgalom biztonságának szavatolásával köti össze, mégis kevés kétség marad a folyamat valódi motivációit illetően. Indonézia ellensúlyozó (hedging)

²⁴ Purba, Kornelius: *Timor Leste's ASEAN membership: RI's lifelong debt*. [online], The Jakarta Post, 2022b. 11. 19. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 21.].

²⁵ *Indonesia Supports Timor-Leste's Membership in ASEAN*. [online], Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, 2023. 05. 06. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 18.].

stratégiája²⁶ a kínai fél részéről is tartogat előnyöket a jelenlegi helyzetben, ahol a Spratly-szigetek birtoklásáért zajló verseny még hozhat súlyosabb konfliktusokat. Pekingben biztosak lehetnek abban, hogy Jakarta részéről nem kell ellenséges lépésre számítaniuk, addig semmiképpen, amíg közvetlenül nem fenyegetik területi integritását.

A fentiek egyúttal arra is rámutatnak, mennyire eltérő az egyes délkelet-ázsiai államok helyzete a dél-kínai-tengeri konfliktusban való érintettségük alapján. Míg Vietnám és a Fülöp-szigetek konkrét területveszteségeket él meg a Spratly-szigetek egyes részein létesített kínai támaszpontok miatt, és saját ellenőrzésének kiterjesztésére törekedne, addig Malajzia és Brunei „birtokon belül van”, ellenőrzi a magáénak tartott tengerrészeket, és mindössze annyit akar elérni, hogy Kína maradjon is távol ezektől. A többi délkelet-ázsiai ország jobb esetben is jóindulatú érdektelenséget mutat, amelyre az is ösztönzi, hogy egy Pekinggel barátságosabb politikai vonalvezetés gazdasági költségei egyre nagyobbak lennének a számára a többnyire gyorsan bővülő kereskedelmen és a kecsegtető kínai beruházásokon keresztül. Indonézia ebben a helyzetben a vitarendezés idejére követendő viselkedési kódexek elfogadtatására koncentrálhat, miközben saját területi szuverenitásának biztosítására nem kerülheti meg saját tengeri védelmi képességeinek fejlesztését. Widodo későbbiekben részletesen tárgyalandó tengeritengely-doktrínája tükrözte azt a szándékot, hogy Indonézia a mainál jelentősebb tengeri hatalmi szerepet töltsön be, amellyel nemcsak a földrajzi adottságainak és történelmi hagyományainak akart megfelelni, hanem a fent említett kihívásnak is. Ehelyütt érdemes annak is figyelmet szentelni, hogy milyen súlya van Kínának Indonézia külkereskedelmében és milyen további számítások tapasztalhatók Widodo kormánya részéről e kapcsolatok fejlesztése tekintetében.

Kína és Indonézia kétoldalú kereskedelme 2021-es adatok szerint nem egészen 6 milliárd dollárnyi kínai többletet mutatott. Ez meglehetősen gyakori jelenség a népköztársaság és az egyes dél- és délkelet-ázsiai államok kétoldalú kereskedelmében, Indonézia hiánya a mintegy 114,9 milliárd USA dollár összértékű áruforgalom arányában még nem is tűnik kimagaslónak.²⁷ Ugyanabban az évben az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott, nem egészen 35,9 milliárd dollár összértékű kétoldalú kereskedelem viszont erős, a kínai irányba keletkező hiányt bőven kompenzáló, csaknem 16,5 milliárd dolláros indonéz többlettel zárult.²⁸ A kelet-ázsiai térségben első számú amerikai szövetségesnek számító Japánnal nagyságrendileg hasonló mértékű kereskedelmet folytatott a szigetország 2021-ben (31,8 milliárd dollár). Itt is indonéz többlet született, még ha jóval szerényebb is (5,4 milliárd dollár), mint az amerikai reláción.²⁹ A három említett országnak évek óta a legnagyobb részesedése van Indonézia teljes külkereskedelméből. Általánosságban elmondható, hogy

²⁶ Ennek legfontosabb jellemzői: az adott ország kerüli az egyértelmű elköteleződést valamelyik rivális hatalom vagy hatalmi tömb mellett, a számára valamelyik fél részéről érzékelt kockázatokat arányos ellenlépésekkel igyekszik ellensúlyozni, illetve diverzifikálja külkapcsolatait a minél szélesebb mozgástér megtartása érdekében. Mindhárom kifejezetten jellemző Indonézia külpolitikájára. Az ellensúlyozó stratégiáról Délkelet-Ázsia vonatkozásában bővebben lásd Bán Zoltán (2021): *Stratégiai kétértelműség: A kínai területi követelésekre adott vietnámi és fülöp-szigeteki reakciók vizsgálata. Nemzet és Biztonság*, 14(4), 4–40.

²⁷ OEC: *China/Indonesia*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 12.].

²⁸ OEC: *Indonesia/United States*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 12.].

²⁹ OEC: *Indonesia/Japan*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 22.].

a kínai kereskedelem összértéke messze a legnagyobb, a vizsgált évben, egymagában felülmúlta a második helyezett USA és harmadik helyezett Japán részesedését együttvéve (2020-ban viszont például nagyjából egyensúlyban volt velük) (1. táblázat).³⁰

1. táblázat: Indonézia külkereskedelmének értéke Kína, az USA és Japán vonatkozásában (2021)

	Kína	Egyesült Államok	Japán
Indonézia exportja (milliárd USD)	54,5	26,2	18,6
Indonézia importja (milliárd USD)	60,4	9,69	13,2

Forrás: OEC

Kína mellett, hogy Indonézia legnagyobb külkereskedelmi és befektetési partnerévé emelkedett az elmúlt évek folyamán, egyes ágazatok jelentős befektetőjévé is vált. Külön is ki szokták emelni a nikkelfeldolgozásban jelentkező kínai érdekeltségeket,³¹ illetve Jáva szigetének infrastrukturális projektjeit, amelyek közül a Jakartát és Bandungot összekötő gyorsvasút a leglátványosabb közös projekt. Ez lesz Délkelet-Ázsia leggyorsabb vasútja, és 2023 augusztusában tervezik elindítani a forgalmat rajta.³² Jokowi elnökségének minden bizonnyal egyik legmaradandóbb eredménye az új indonéz főváros létrehozásának programja lesz. A túlnépesedett és környezeti szempontból is nagyon leromlott állapotú Jakartából a Borneón létrehozandó Nusantara-ba költözne az indonéz államigazgatás. Az új centrum fejlesztésében pedig kínai beruházásokat is szívesen látna a szigetország kormánya.³³

A két állam kommunikációjára Widodo elnöksége alatt tehát egyszerre volt jellemző a vitás területi kérdésekről való óvatos, a nyilvánosság számára kevés részletében ismerhető egyeztetés és a kölcsönös gazdasági lehetőségek kutatása. Utóbbi általános törekvés a délkelet-ázsiai államok részéről, egyúttal Peking kezébe is eszközt ad a térség megosztására a „nemzetállami” érdekek mentén és a kínai hatalmi építkezés elfogadottabbá tételére. Mindez szinte már toposszá vált a nyugati stratégiai gondolkodásban, helyi perspektívái azonban korántsem ennyire egyértelműek. Indonézia esetében például a kínaiak világosan érzékelik, hogy minél szorosabb együttműködésének megnyerése kulcsfontosságú a Kína–ASEAN-kapcsolatok alakulása szempontjából, miközben területi aspirációik érvényesítése vele szemben – tehát ellenséggé tétele – jóval kevesebb haszonnal kecsegtet, mint amennyi kockázattal jár. Jakarta különleges stratégiai pozíciójából akkor is komoly problémákat okozhatna Kínának, ha utóbbi meg tudná valósítani a kilencszakaszos vonalhoz kapcsolódó tervét.

Jakarta Kínai Népköztársasággal szembeni „fedező” politikájából könnyen levonható az a tanulság, hogy az ország politikai elitje valójában jóval csekélyebb egzisztenciális félelmet táplál az emelkedő kínai hatalom részéről, mint például Vietnám, Japán, vagy

³⁰ WITS: *Indonesia Trade*. [online], 2020. Forrás: wits.worldbank.org [2023. 07. 22.].

³¹ Maulia, Erwida: *Indonesia's Jokowi off to China to meet Xi*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 07. 27. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 28.].

³² Strangio, Sebastian: *Indonesian High-Speed Railway to Begin Operations in August: Minister*. [online], The Diplomat, 2023. 04. 11. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 03.].

³³ Maulia 2023.

a tajvani kormány. Sokkal kézzelfoghatóbb problémaként azonosítja a nagyhatalmi szembenállás erősödését és az esetleges katonai tömbösödést közvetlen biztonságpolitikai környezetében. A társadalmon belül ugyanakkor van egy hagyományos ellenérzés a kínai befolyásával szemben, ami távlatilag belső nyomás alá helyezheti ezt a szemléletet egy, a kínai térnyerést határozottabban ellensúlyozó külpolitikai vonalvezetés érdekében.

Amerikai Egyesült Államok

Az Amerikai Egyesült Államok évtizedek óta az egyik első számú támogatója az indonéz gazdaság – ezáltal a társadalom – fejlődésének, és noha védelmi szerződés nem köti egymáshoz a két államot, szoros biztonság- és védelempolitikai együttműködésük Widodo elnöksége alatt is fennmaradt. Jóllehet az indonéz gazdasági elit – különösen annak kínai származású része – ígéretes lehetőséget lát a pekingi kapcsolatok fejlesztésében, a katonai elit nagyra értékeli az USA szakmai partnerségét és az amerikai haditechnika beszerzésének lehetőségét is. A két ország fegyveres erőinek közös hadgyakorlatát, a „Garuda Shieldet” 2007 óta rendezik meg, a 2022. évi gyakorlatokon pedig a két vezető nemzet mellett már további kilenc ország katonái vettek részt, további három pedig megfigyelőket küldött.³⁴ Valamennyien az USA-val szoros katonai együttműködést ápoló országok voltak. Az indonéz légierő fejlesztésénél a korábban törölt orosz beszerzés helyett felmerült F-15-ös vadászrepülőgépek beszerzése is, az üzlet sorsa azonban finansziális okokból igen bizonytalanná vált,³⁵ ehelyett a szigetország japán F-15-ös hajtóművekkel javítaná fel meglévő F-16-os flottáját.³⁶ Jakarta tehát biztonság- és védelempolitikai vonalon igyekszik biztosítani a mozgásterét Peking növekvő gazdasági befolyásával szemben. Mint ahogy az a fentebb leírtakból is következik, nem hajlandó viszont szigorúan igazodni az amerikai szempontokhoz az egyes geopolitikai érdekütközések kezelésében.

Viszonylag nagy figyelmet kapott példa erre, hogy Indonézia nem bojkottálta Oroszországot a G20 2022. november 15–16-án tartott bali csúcsertekezletén. Hasonlóan az Európán és Észak-Amerikán kívüli világ nagy részéhez, a szigetország sem vállalt éles politikai konfrontációt a háborúzó nagyhatalommal, noha a háborút magát elítélte. Ehelyett egyrészt a kereskedelmi csatornák fenntartására törekedett, másrészt amellet érvelt – nem is alaptalanul –, hogy a párbeszéd fórumait meg kell őrizni a helyzet civilizált rendezése érdekében és a G20 elnökeként Indonéziának ez a kötelessége. Azon sem volt érdemes vitatkozni, hogy a G20 a globális gazdálkodással és fejlődéssel kapcsolatos egyeztetésekre létrehozott fórum és nem biztonságpolitikai szervezet. Fontos előzménye volt mindennek, hogy az indonéz elnök még júniusban megpróbált személyesen is közvetíteni az orosz és ukrán vezetés között, ez a törekvése azonban nem hozott eredményt.³⁷ Widodo kormánya házigazdaként elérte, hogy a bali csúcstalálkozón ne alakuljon ki a párbeszédet

³⁴ *Garuda Shield*. [online], Indo-Pacific Defense Forum, 2023. 03. 06. Forrás: ipdefenseforum.com [2023. 07. 12.].

³⁵ *Planned Acquisition of F-15 Jets by Indonesia May Be Cancelled*. [online], Daily Insights, 2023. 02. 15. Forrás: dinsights.katadata.co.id [2023. 07. 11.].

³⁶ Saballa, Joe: *Indonesia Buying Used Fighter Jets, Engines to Fill Air Defense Gaps*. [online], The Defense Post, 2023. 06. 22. Forrás: thedefensepost.com [2023. 07. 24.].

³⁷ Klemensits Péter: *Indonézia külpolitikája a 2022-es események tükrében*. [online], Eurázsia Központ Elemzések, 2022/44., 5. Forrás: eurasiacenter.hu [2023. 07. 18.].

megbénító törés Oroszország ukrajnai inváziójának megítéléséről, ugyanakkor a vezetők deklarációjába mégis utalás került annak kártékony hatásairól. Ugyanitt azt is kimondják, hogy a nukleáris fegyverekkel való fenyegetés elfogadhatatlan, a konfliktusok békés megoldása létfontosságú, és nem szabad, hogy a jelenkor a háborúé legyen.³⁸ Nyugaton ezt túlnyomórészt az orosz lépések elítéléseként értelmezték. Miközben tehát sokan szóvá teszik Widodo kormányának aránylag korlátozott külpolitikai célrendszerét és az elnök szerény affinitását a nemzetközi kapcsolatok iránt, inkompetensnek nem nevezhetjük az indonéz diplomáciát. A Balin lezajlott egyeztetés egyúttal arra is rávilágított, hogy a nyugati diplomácia Ukrajna kérdését minden egyéb fölé helyező szemléletmódja nem népszerű az észak-atlanti térségen kívüli világban, és a szélesebb fórumokon többet lehet elérni egy komplexebb, a globális fejlődés, élelmezés és klímaváltozás ügyeinek nagyobb figyelmet szentelő hozzáállással. Indonézia, amelynek deklarált elnökségi célkitűzései a globális egészségügy, a digitális transzformáció és az energiaátmenet területeire fókuszáltak, hitelesen tudta képviselni ezt.³⁹

Általánosságban az figyelhető meg, hogy az indonéz állam Joko Widodo elnöksége idején a magas külpolitikai fórumokon kerülte annak látszatát, hogy kritikátlan lenne az USA törekvéseivel szemben, illetve alárendelné magatartását az amerikai elvárásoknak, de fenntartotta a két ország együttműködését, amely különösen biztonság- és védelempolitikai tekintetben valamelyest bővülést is mutat. Megfelelő alapot ad ehhez Jakarta jó viszonya az indiai–csendes-óceáni térséggel összefüggő amerikai érdekek szempontjából különösen fontos hatalmakkal, Japánnal, Indiával és Ausztráliával is.

Ausztrália, Japán, India

Indonézia Ausztráliához, Japánhoz, illetve Indiához fűződő kapcsolatai eltérő történelmi és kulturális háttérrel rendelkeznek, közös azonban e relációkban, hogy Jakarta egyaránt kiemelt figyelmet szentel nekik. Ezek az államok Indonézia biztonságpolitikai környezetének ASEAN-on és a tengeri térségben egyre erősebben jelen lévő két szuperhatalmon kívüli körét jelentik. Ugyanakkor Délkelet-Ázsiához fűződő stratégiai érdekeik végeredményben az Egyesült Államokéhoz állnak közel, a Négyoldalú Biztonsági Párbeszéd tagállamai, így voltaképpen Washington szoros biztonságpolitikai partnereiként (Japán és Ausztrália esetében szövetségeseiként) jelennek meg a térséget érintő hatalmi játszmákban. Jakarta számára persze egyéb tényezők is kiemelt partnerré teszik e három államot. India esetében a szubkontinens civilizációs hatása a szigetvilág korai államfejlődésére, valamint az indiai-óceáni hajózás biztonságához fűződő érdekek, Ausztráliában a szomszédságból fakadó kihívások, míg Japán esetében a gazdasági kapcsolatok jelentenek állandó hivatkozási alapot a fokozott együttműködésre.

Ausztrália és Indonézia vezetői Yudhoyono elnöksége óta éves rendszerességgel találkoznak egymással – igaz, a koronavírus-járvány miatt 2020–21-ben ez elmaradt.⁴⁰ Kettejük

³⁸ *G20 Bali Leaders' Declaration*. [online], 2022. 11. 16. Forrás: consilium.europa.eu [2023. 07. 24.].

³⁹ *Indonesia G20 Presidency 2022*. [online], Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 29.].

⁴⁰ Strangio, Sebastian: *Indonesian President Begins Three-Day State Visit to Australia*. [online], The Diplomat, 2023. 07. 03. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 23.].

Átfogó gazdasági partnerségi megállapodása 2020-ban lépett életbe. Widodo pragmatikus hozzáállása a külkapcsolatokhoz Ausztráliában kedvező fogadtatásra lelt és pozitív irányba mozdította a két ország viszonyát.⁴¹ Indonézia iparfejlesztési stratégiájában az utóbbi években komoly figyelem jutott az elektromobilitáshoz kapcsolódó területeknek, az akkumulátor- és elektronikusjármű-gyártásnak, amelyben világviszonylatban is jelentős szerepet kíván elfoglalni. Nikkeltermelése miatt erre van is esélye. Widodo 2023. július 3-i ausztráliai látogatásának egyik témája az ausztrál lítium- és az indonéz nikkeltermelés összekapcsolásának lehetősége volt az akkumulátoripar fejlődése érdekében.⁴² Az indonéz fél hasonlóan nagy perspektívákat lát a zöldenergia-előállításban és a Nusantara projektbe való befektetésekben is.⁴³ A két állam vezetőinek találkozóin rendre felmerülnek a biztonsági kérdések is. Ausztrália képében ugyanis Indonézia az AUKUS szövetséggel is szomszédos, ami némi távolságtartást alapoz meg részéről. Jakarta ebben – különösen az ausztrál atomtengeralattjáró-beszerzések tervében – a nagyhatalmi szembenállás és a fegyverkezési versenyt mélyítő tényezőt lát.⁴⁴ Ezek a folyamatok ellentétesek a regionális biztonsági törekvéseivel, és nem mellesleg jobban kiemelik katonai gyengeségeit, nyomás alá helyezve független külpolitikáját.

Japán évtizedek óta fontos befektető a délkelet-ázsiai térségben és – mint láthatuk – Indonézia harmadik számú külkereskedelmi partnere. Emellett a második legnagyobb befektető az országban és a legnagyobb fejlesztési segélyező.⁴⁵ Jáva infrastruktúrájának fejlesztésében japán vállalatok is részt vesznek. Hasonlóan a kínaiak felé mutatott törekvésekhez, Jokowi japán befektetőket is igyekszik megnyerni a Nusantara projekt kivitelezéséhez. 2023. május 20-i látogatása a szigetországban többek között erről szólt.⁴⁶ Noha a japánok nem várnak Indonéziától merev szembehelyezkedést a kínai tengeri expanzióval és az orosz hatalmi törekvésekkel, abban egyetértésre jutottak a felek, hogy fontos megvédelmezni a szabályalapú nemzetközi rendet.⁴⁷ Szóba került a Natuna-szigetek biztonsági infrastruktúrájának fejlesztésében való együttműködés is a két ország március 6-i külügyminiszteri találkozóján, ami mutatja, hogy Tokió tisztában van vele, milyen pontokon⁴⁸ lehet „rájátszani” az indonéz aggodalmakra és kihangsúlyozni a két ország közös érdekelttségét a tengeri biztonság szavatolása tekintetében. Jakarta pedig emellett, hogy tőke- és technológiaforrásként tekint Japánra, a kétoldalú találkozókön alkalmat talál kifejezni elkötelezettségét a regionális stabilitás mellett és kevésbé konfrontatív módon

⁴¹ Lemahieu, Herve: *Indonesia is key to Australia's regional vision*. [online], Financial Review, 2023. 07. 07. Forrás: afr.com [2023. 07. 15.].

⁴² Mercer, Phil: *Indonesian President Arrives in Australia*. [online], VOA, 2023. 07. 03. Forrás: voanews.com [2023. 07. 22.].

⁴³ *President Jokowi Focuses on Strengthening Economic Cooperation during State Visit to Australia*. [online], Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, 2023. 07. 05. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 22.].

⁴⁴ Lamb, Kate – Da Costa, Augustinus Beo: *Indonesia warns against arms race after Australian nuclear sub pact*. [online], Reuters, 2021. 09. 17. Forrás: reuters.com [2023. 07. 16.].

⁴⁵ *Duta Besar Kanasugi menghadiri acara diskusi di FIB UI (event peringatan 65 tahun Jepang-Indonesia)*. [online], Kedutaan Besar Jepang di Indonesia, 2023. 05. 25. Forrás: id.emb-japan.go.jp [2023. 07. 28.].

⁴⁶ *Japan-Indonesia Summit Meeting*. [online], Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023. 05. 20. Forrás: mofa.go.jp [2023. 07. 29.].

⁴⁷ Ministry of Foreign Affairs of Japan 2023b.

⁴⁸ *Japan-Indonesia Foreign Ministers' Meeting (Japan-Indonesia Ministerial-Level Strategic Dialogue)*. [online], Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023a. 03. 06. Forrás: mofa.go.jp [2023. 07. 29.].

üzenetet küldeni Pekingnek is. Bátorítja ezt, hogy Japán megítélése kifejezetten jó az indonéz társadalom körében. A szingapúri ISEAS – Yusof Ishak Intézet 2023. februári felmérése szerint a válaszadók 54%-a nyilatkozott úgy, hogy bízik Japánban, míg mindössze 22% foglalt állást hasonlóan Kína vonatkozásában.⁴⁹

India és Indonézia kapcsolataiban fontos közös pont a stratégiai autonómia megőrzésére irányuló kölcsönös törekvésük, ami az erősödő USA–Kína szembenállás délkelet-ázsiai vetületei kapcsán is keletkezett rokon nézeteket a körükben. A tengerhajózás szabadságának és a szabályalapú nemzetközi rendnek megvédelmezésében mindkét kormány érdekelt, ahogy a kölcsönös befektetések ösztönzésében is – noha utóbbi tekintetben Indonéziának jelentős elmaradása van India mögött.⁵⁰ Widodo elnöksége idején megerősödött az indonéz állam azon kommunikációs törekvése, hogy a fejlődési igényekre hivatkozva a „Globális Dél” államcsoport érdekeivel való közösséget hangsúlyozza.⁵¹ Nem mellesleg ez jól összefügg a kormány gazdaságorientált külpolitikai irányultságával is. Úgy tűnik azonban, hogy Indonézia nem kíván nyíltan hangadó szerepet betölteni a Globális Dél államainak körében (ebben hasonló gyakorlatot követ, mint az ASEAN esetében), azt sokkal inkább átengedi Indiának, amely a multipoláris váló nemzetközi rendben egyre inkább integrálja saját hatalmi szerepfelfogásába a szegényebb államok érdekeinek képviselőit.⁵²

A tengeri áruszállítás biztonságához és a terrorista-, illetve bűnözői csoportok határon átnyúló tevékenységének akadályozásához a kínai dimenzió túlmutatóan is közös biztonsági érdekek fűzik a két országot. Ennek kapcsán érdemes szem előtt tartani, hogy a Malaka-szoros nyugati bejáratánál fekvő Andamán- és Nikobár-szigetek indiai birtoklása miatt lényegében szomszédoknak tekinthetők. Közös, a haditengerészeti (Samudra Sakti)⁵³ és a különleges erők⁵⁴ együttműködését erősítő gyakorlataikon azonban nemcsak a tengeri kutatás-mentés, valamint kalóztevékenység elleni műveletek, hanem például a hagyományos tengeri hadviselés egyes elemeinek gyakorlására is sor került. Indonézia kezdeti fenntartásai India növekvő tengeri hatalmi ambíciói kapcsán Jokowi elnöksége idején sokat enyhültek.⁵⁵ A két ország 2018-ban kapcsolataik szintjét átfogó stratégiai partnerséggé emelte. Nagy figyelmet kiváltó közös vállalkozásuk, a szumátrai Sabang kikötőjének fejlesztése⁵⁶ indiai tőkéből azt is felvetette, hogy a dél-ázsiai hatalom

⁴⁹ Jibiki, Koya: *'Fish diplomacy' deepens ties between Indonesia, Japan*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 07. 02. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 15.].

⁵⁰ *India-Indonesia Bilateral Brief*. [online], Embassy of India – Jakarta, 2023. 02. 28. Forrás: indianembassyjakarta.gov.in [2023. 07. 19.].

⁵¹ *Indonesia to promote interests of global south at G7: Jokowi*. [online], The Jakarta Post, 2023. 05. 19. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 29.].

⁵² Shibata, Nana – Oshikiri, Tomoyoshi: *Indonesia seeks closer India ties to strengthen Global South role*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 02. 14. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 23.].

⁵³ *India-Indonesia Bilateral Exercise Samudra Shakti- 23*. [online], Ministry of Defence, 2023. 05. 14. Forrás: pib.gov.in [2023. 07. 26.].

⁵⁴ *Indian Army Special Forces Commence Joint Exercise Garuda Shakti with Indonesian Special Forces at Sangga Buana Training Area, Karawang, Indonesia*. [online], Ministry of Defence, 2022. 11. 23. Forrás: pib.gov.in [2023. 07. 26.].

⁵⁵ McLain Gill, Don: *Bolstering Indonesia-India strategic partnership will be mutually beneficial*. [online], The Jakarta Post, 2023. 03. 02. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 22.].

⁵⁶ Mattoo, Shashank: *India, Indonesia complete joint report on Sabang port feasibility*. [online], Mint, 2023. 05. 29. Forrás: livemint.com [2023. 07. 28.].

haditengerészete is hozzáférést kap a létesítményekhez, ezáltal téve hatékonyabbá a Malaka-térség tengeri ellenőrzését.

A tengeri tengely és a haderőfejlesztés néhány kérdése

Már a Susilo Bambang Yudhoyono hivatali idejében megfogalmazott védelempolitikai reformokból egyértelműen kiviláglott, hogy noha Indonézia valódi fejlődést szeretne elérni fegyveres erőinek műszaki színvonalát és hatékonyságát illetően, komoly hatalmi programot ez nem takar a részéről. A fegyveres erők 395 500 fős békelétszámát⁵⁷ nem kívánták emelni, és dacára a szigetország földrajzi jellegzetességeiből adódó nyilvánvaló meghatározottságainak, a szárazföldi erőknek még mindig jelentős befolyása volt a fejlesztési folyamatra.⁵⁸ Indonézia katonai képességrendszerét illetően hosszú ideje Délkelet-Ázsia harmadik-negyedik számú hatalmának szerepét tölti be, Szingapúr, Thaiföld és néhány tekintetben Vietnám is elé sorolható. Jakarta biztonsági környezetének formálódására az elmúlt évek folyamán a haditengerészeti képességek kelet-ázsiai fejlődése és a két vezető globális hatalom szembenállásának erősödése döntő hatást gyakorolt. Emiatt a védelmi költségvetés érzékelhető növekedése mellett a tengeri haderőnem szerepének tudomásulvétele, képességeinek a jelentkező kihívásokhoz igazítása elodázhatatlanná vált. Doktrinális háttérét ennek a Widodo-kormány aránylag kreatívan biztosította, még ha a végrehajtás tekintetében nem is tartott lépést a meghirdetett ambíciókkal.

Joko Widodo elnökségének különösen nagy nemzetközi figyelmet kiváltó pillanata volt a tengeri tengely (az indonéz kifejezés pontosabb fordításaként a Világ Tengeri Tengelye) doktrína meghirdetése 2014 novemberében. Szakáli Máté egyenesen a Szuharto-érát követő időszak legambiciózusabb külpolitikai elképzeléseként jellemezte a doktrína megfogalmazását.⁵⁹ Részt képezte ennek az indonéz tengerészeti kultúra újjáépítése, az ország tengeri erőforrásainak fenntartható kezelése, a tengeri infrastruktúra fejlesztése, az élénk diplomáciai együttműködés a környező vizeken érdekelt államokkal, és végezetül az indonéz tengeri védelmi képességek fejlesztése is. Jakarta 2017-ben szakpolitikai sorvezetőt is kiadott *Indonéz óceánpolitika* címmel, amely 7 pillérre és 76 szakpolitikai célterületre bontva nevezi meg a teendőket a Világ Tengeri Tengelye koncepciójának megfelelő állapot eléréséhez.⁶⁰

Úgy tűnt, hogy a tengeritengely-doktrínával Indonézia rátalált stratégiai építkezésének sokak által hiányolt markáns tengeri fókuszára, amihez az ország földrajzi adottságai is páratlanul előnyös alapot szolgáltatnak. Noha nem kimondottan a tengeri nagyhatalmi képességrendszer, hanem a tengeri nemzetként való működés jóval kevésbé konfrontatív üzenetű, és az indonéz történelmi identitással is megférő lehetőségének (tehát a tengerek sokrétű kihasználásához szükséges képességek és kapacitások) megteremtése állt

⁵⁷ *The Military Balance 2023* (2023). International Institute for Strategic Studies – Routledge, 254.

⁵⁸ Bővebben Háda 2014: 16.

⁵⁹ Szakáli Máté (2022): Indonézia, mint a „Világ Tengeri Tengelye” elképzelés – szakpolitikai látélet. *Eurázsia Szemle*, 2(2), 72–88.

⁶⁰ *Indonesian Ocean Policy* (2017). Coordinating Ministry for Maritime Affairs, Republic of Indonesia.

a koncepció középpontjában, a védelempolitikai kérdésekkel foglalkozó értelmiséget érthető módon leginkább a haditengerészet fejlesztéséhez kapcsolódó elemek érdekelték.

Aki azonban gyors és látványos haladást várt, annak csalódnia kellett. Minden hangzatos célkitűzése és pozitív nemzetközi fogadtatása ellenére a tengeritengely-koncepció megvalósítása rendkívül lassú folyamat, és az utóbbi években már jóval ritkábban kap említést a kormányzati kommunikációban. Igazából csak egyes infrastrukturális beruházásai haladtak jól. Háttérbe szorulása Widodo elnök második ciklusában felveti annak a kérdését, hogy mennyire marad az indonéz külpolitika része? Jokowi utódja revitalizálja-e (esetleg a külpolitikai eszköztárhoz jobban hozzájáruló elemeinek prioritizálásával), vagy egy másik koncepcióval váltja majd fel? Természetesen ezekre a kérdésekre ma még nincs válasz, az viszont biztosra vehető, hogy Jakarta már a Délkelet-Ázsiában érdekelt külső hatalmak erősödő tengerészeti aktivitása miatt sem hanyagolhatta el teljesen tengeri műveleti képességeinek fejlesztését. E nyilvánvaló konklúzió hatása megfigyelhető a Widodo-kormány tengeri nemzeti jövőképeinek jegyében született, e sorok írásakor egyaránt érvényes védelmi stratégiáján is.

A 2008. évi védelmi fehér könyvet múltnak átadó dokumentumot végül 2015. május 31-én bocsátották ki. Az új indonéz védelmi fehér könyv kevés támpontot ad arról, hogy a szigetország biztonság- és védelempolitikai percepciói hogyan kapcsolódnak össze a konkrét védelempolitikai lépésekkel.⁶¹ Miközben számos olyan témát érint (például élelmiszerkrízis), amelynek nem sok köze van a védelemhez,⁶² érdekes, hogy kívül helyezi az országot a dél-kínai-tengeri konfliktusban érdekelt államok körén,⁶³ miközben hitet tesz Natuna katonai infrastruktúrájának fejlesztése mellett.⁶⁴ Továbbra is a szabad és aktív külpolitika indonéz hagyománya jelenik meg benne⁶⁵ a katonai szövetségek elutasítása mellett, miközben szorgalmazza a Yudhoyono-érában megfogalmazott dinamikus egyensúlyi állapot kialakítását a térségben. Miközben a külső támadás esélyét minimálisnak tekinti, a belső fenyegetések elleni védelem, illetve területvédelem szükségességét emeli ki. Mindent egybevetve a 2015. évi védelmi fehér könyv Joko Widodo kormányzásának egyensúlyozó, mindenki felé békét és jóindulatot hirdető külpolitikáját tükrözi vissza, a megelőző kormány néhány elgondolásának adaptálása mellett. Ugyanakkor még megtalálhatók benne a tengeritengely-koncepció védelempolitikai komponensei is a haditengerészet műholdas és dróntechnológiával kiegészített fejlesztésén keresztül.⁶⁶ További problémaként merül fel a védelmi szféra költségvetési támogatásának kérdése, amelyről a fehér könyv az 1%-os GDP-arány felett tartást és a fokozatos növelést irányozza elő.⁶⁷ Ez ázsiai összehasonításban elég szerény védelmi ráfordítást jelent,⁶⁸ igaz, 2022-re valamivel

⁶¹ Lowry, Robert: *Indonesia's Defence White Paper*. [online], Australian Institute of International Affairs, 2016. 06. 15. Forrás: internationalaffairs.org.au [2023. 07. 11.].

⁶² *Defence White Paper 2015* (2015). Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta, 17–18.

⁶³ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 4.

⁶⁴ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 42.

⁶⁵ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 56.

⁶⁶ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 38.

⁶⁷ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 132.

⁶⁸ Parameswaran, Prashanth: *Will Indonesia's Military Budget Fall or Rise?* [online], The Diplomat, 2015. 09. 30. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 22.].

több mint 9 milliárd dollárral az indonéz védelmi kiadások már (Szingapúré után) a második legnagyobb összeget tették ki Délkelet-Ázsiában.⁶⁹

Pusztán katonai megközelítésben az indonéz szakértők egy része nem tartja megfelelő válasznak hazája védelmi képességfejlesztését a kínai aktivitás erősödésének ellensúlyozására.⁷⁰ Mindennek ellenére Jokowi elnöksége alatt a fegyveres erők eszközbeszerzései elérték bizonyos mérföldköveket. 2022 februárjában az ország 42 francia gyártmányú Rafale vadászpilóta és a szükséges kiszolgálóberendezések, valamint szimulátorok beszerzése mellett döntött, mintegy 8,1 milliárd dollár értékben.⁷¹ Érdekes folytatása volt a vadászpilóta-beszerzésnek a kiszivárgott terv, amely szerint az indonéz haditengerészet tengeralattjáró-erőinek korszerűsítésébe is bevonnák a francia felet Scorpiene tengeralattjárók beszerzésével.⁷² Mindkét eszköztípus üzemeltetésében egyébként a stratégiai partner India jelenti a közeli referenciát. Az elmúlt időszakban az indonéz állam részéről is érzékelhető volt a fegyveres erők beszerzési forrásainak diverzifikálása, amelyben a hazai hadiipar fejlesztésén túl a nagyhatalmak felé való függőség elkerülése is szempont volt. Érdekes, hogy a 2015. évi fehér könyv külön is méltatja az indonéz–francia védelmi együttműködést.⁷³ Ugyanakkor a franciáknak is jól jött az üzlet, különösen az AUKUS megalakulása és az ausztrál tengeralattjáró-beszerzések újratervezése után, amely jelentős bevételtől fosztotta meg a francia hadiipart. Párizs és Jakarta érdekei tehát egymásra találtak, a fejlesztési program jövőjével kapcsolatban pedig reményt adhat az előbbinek, hogy a Rafale-szerződést szignáló Prabowo Subianto védelmi minisztert Widodo lehetséges hivatali utódaként tartják számon.⁷⁴

Konklúziók és kitekintés

Nem túlzás azt állítani, hogy Joko Widodo elnökségének vívmányait nagy érdeklődéssel várták a kelet-ázsiai térséggel foglalkozó szakértők. A mögöttünk álló két elnöki ciklus fejleményei e fokozott várakozás tükrében legalábbis kiábrándítóan hathatnak. Áttekintve az elmúlt kilenc év tapasztalatait, adja magát a konklúzió, miszerint Jokowi külpolitika iránti affinitása jelentősen alulmúlta elődjéét. Sokkal nagyobb figyelmet fordított a belpolitikai pozíciójának stabilitására és gazdasági eredmények elérésére, mintsem Indonézia nemzetközi befolyásának fejlesztésére. Rizal Sukma külpolitikai szakértő, az egyik elnöki tanácsadó megjegyzése, miszerint: „nem ehetsz nemzetközi imázst”,⁷⁵ találóan jellemezte ezt a mentalitást. Nevezhető ez pragmatizmusnak és tekinthető logikus stratégiának egy

⁶⁹ The Military Balance 2023: 218.

⁷⁰ The Military Balance 2023: 214.

⁷¹ *Indonesia to buy 42 Rafale jets as it boosts ties with France*. [online], Al Jazeera, 2022. 02. 10. Forrás: aljazeera.com [2023. 07. 29.]; Hummel, Tassilo – Widiyanto, Stanley: *France seals \$8.1 billion deal with Indonesia to sell 42 Rafale jets*. [online], Reuters, 2022. 02. 10. Forrás: reuters.com [2023. 07. 29.].

⁷² Honrada, Gabriel: *Indonesia picks France for its new sub ambitions*. [online], Asia Times, 2022. 03. 10. Forrás: asia-times.com [2023. 07. 25.].

⁷³ Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta 2015: 90.

⁷⁴ Jibiki, Koya: *Jokowi keeps successor options open, even former rival*. [online], Nikkei Asia, 2023. 07. 30. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 08. 02.]; Suhenda, Dio: *Jokowi looks to Prabowo as potential successor*. [online], The Jakarta Post, 2022. 11. 09. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 22.].

⁷⁵ Cochrane 2014a.

választott vezető részéről, aki ráadásul alacsony származása miatt át tudta érezni a megélhetési problémákkal küzdő tömegek nagyon is materiális igényeit. Másrészt viszont Indonézia geostratégiai helyzetében a külpolitika elhanyagolása legalábbis kockázatos. Az elnök külföldi láthatóságot kevésbé preferáló személyisége joggal keltette az ország nemzetközi súlyához képesti passzivitás érzetét Indonézia partnereiben, végeredményben kritikát alapozva meg a 2024-ben lezáruló kurzus teljesítményét illetően. Mint a fentiekben kiemelt néhány példán láthattuk, valójában ez a jelenség a külpolitikával kapcsolatos elvárások különbözőségéből fakadt. Szemben rendszeresen példaként hivatkozott elődjével, Jokowi Widodo nem törekedett presztízsépítő szerepek betöltésére, amelyek országa nagyságát közvetítették volna ugyan, de több felelősséggel és költséggel járhatnak, mint közvetlen haszonnal. Ehelyett a belpolitikai szükségletek kielégítését várta a külpolitikától is, ami a fejlődéshez szükséges befektetések és kereskedelmi lehetőségek biztosítását jelentette.⁷⁶ Egyszerűbben szólva, Widodo külgazdasági eredményeket várt a diplomáciai stábjától és nem a Yudhoyono-elnökséget idéző figyelemébreztető fellépést. Egyúttal hajlamosnak tűnt arra, hogy kormánya tagjaira bízsa a neki kevésbé érdekes szakpolitikák kivitelezését,⁷⁷ amire ugyanakkor rányomta a bélyegét a határozott vezetés hiánya.⁷⁸ Utóbbi vonatkozásban joggal vethető fel, hogy Widodo politikusi karaktere nem kedvez a látványos külpolitikai sikereknek. Azt azonban túlzás lenne állítani, hogy elnökségét a külpolitikai dilettantizmus és az eredmények teljes hiánya jellemezte volna. Valójában a 2014 utáni indonéz kormányzat elég következetesen járta a szigetország elemi szükségletei, illetve az ezek biztosítására adaptált ellensúlyozó stratégia által kijelölt utat. Jakarta sikeresen őrizte meg külpolitikai mozgásterét a világban és erősítette tovább a számára fontos kapcsolatrendszereket, fenntartva az egyensúlyt a gazdasági fókuszú kínai és a biztonsági fókuszú amerikai viszonylatai között.

Két nemzetközi szervezet, az ASEAN és a G20 csoport legutóbbi években lezajlott ülései biztosítottak fórumot arra, hogy megmutatkozzon e külpolitika egy másik arca is. Indonézia ugyanis az elmúlt két év során nem kerülhette el a határozottabb állásfoglalást az adott közösség államait megosztó ügyekben. Előbbi fórumon kétségtelenül nem volt képes elérni deklarált céljait, ám ebben a szervezet működésének szabályai, valamint a tagállamok eltérő politikai kultúrája és stratégiai törekvései játszottak döntő szerepet. Jakarta viszont kiállt álláspontja mellett a mianmari krízis rendezéséről, ahogy az ASEAN-tagállamok integrációjának továbbfejlesztése tekintetében is. Utóbbi fórumon, a G20 csoport elnökeként Indonézia szerepe pozitívabbnak ítéelhető. Sikeresen lavírozott az orosz–ukrán háború elmélyülése, valamint az amerikai–kínai rivalizálás okozta nyomásgyakorlási kísérletek között, és hitelesen képviselte addig is hangoztatott külpolitikai nézeteit. A korábbi évekre jellemző relatív passzivitást tehát az elnök hivatali idejének utolsó időszakára egy aktívabbnak ható periódus követte. Ha tehát nem a külföldi (főként nyugati) kommentátorok várákozásai, esetleg kimondott elvárásai, hanem saját

⁷⁶ Purba 2022a.

⁷⁷ Connolly, Aaron L.: *Indonesian foreign policy under President Jokowi*. [online], Lowy Institute, 2014. 10. 15. Forrás: lowyinstitute.org [2023. 07. 17.].

⁷⁸ Szakáli 2022.

célkitűzései szemszögéből vizsgáljuk Widodo kormányának külpolitikáját, az végső soron nem nevezhető sikertelennek.

Megkerülhetetlen feladata volt azonban az indonéz diplomáciának az ország független külpolitikájának érvényesítése a tágabb környezetet formáló hatalmi játszmák közepette. Tapasztalható volt, hogy Jakarta minél több téren igyekezett elkerülni az egyoldalú függés kialakulását valamelyik jelentősebb hatalomtól. Fegyveres erőinek új haditechnikai beszerzéseit illetően például a francia források kerültek előtérbe. Franciaország persze jelentős hatalom és vannak területei (illetve ezek megvédelmezésére katonai jelenléte) az ázsiai-csendes-óceáni térségben, ám messze nem tekinthető döntő tényezőnek a térség hatalmi játszmáiban. Indonézia szoros partnersége a haditechnikai beszerzések terén vele, valamint olyan országokkal, mint Dél-Korea, Olaszország, vagy Törökország, szintén az ellensúlyozó stratégia részeként értelmezhető. Mindenre rányomja azonban a bélyegét a finanszírozás érezhető elégtelensége. Indonézia fegyveres erői az elmúlt évek folyamán komoly fejlesztési szükségleteket halmoztak fel, amelyek nemcsak az előregedő eszközrendszerekből fakadtak, hanem a térséget jellemző intenzív fegyverkezésből is. Utóbbiak a korábbinál jobban láthatóvá tették az indonéz képességek hiányosságait a felmerülő kihívásokkal összevetve.

Indonéziára Widodo elnöksége idején is jellemző volt a visszafogott Nyugat-barátság. Többek által követett recept érvényesült, miszerint a kínai gazdaság gyors bővüléséből, a vásárlóerő növekedéséből az ország igyekezett minél többet profitálni, ugyanakkor előnyösnek tekintette az Egyesült Államok és szövetségeseinek erős katonai jelenlétét a kelet-ázsiai térségben, egyúttal hajlandóságukat a nemzetközi jog és a hajózás szabadságának védelmére. Ez lehetővé teszi Jakarta számára is, hogy erőteljesebb álláspontot képviseljen a Natuna-szigetek ügyében, és ez Widodo elnöksége alatt is megfigyelhető volt. Indonézia tehát érdekelt az Egyesült Államok térségbeli jelenlétében, nem érdekelt azonban egy súlyos szembenállás vagy még intenzívebb fegyverkezési verseny kialakulásában a nagyhatalmak között. A szigetország számára is adott ugyanakkor a dilemma: meddig képes fenntartani egyensúlyozó politikáját a két vezető hatalom erősödő szembenállásának korszakában, amelynek egyik kitüntetett zónája éppen az a Délkelet-Ázsia, ahol Indonézia a legjelentősebb állam? Melyek lesznek azok a viták, esetleg konfliktusok, amelyekben be kell majd állnia az egyik oldalra? Ezek a kérdések már csak azért is igen aggasztók, mert Jakarta valójában szerény eszközökkel rendelkezik a délkelet-ázsiai térségben érdekelt nagyhatalmak ellentéteinek enyhítésére. E sorok születésekor kevesebb mint egy év van még hátra Joko Widodo elnöki mandátumából, új külpolitikai célok megfogalmazása részéről már aligha várható, az indonéz politikai elitet már az utódlása foglalkoztatja. Bárki legyen is azonban Délkelet-Ázsia legnagyobb országának új vezetője, a világrend átalakulásával együtt járó, mélyülő konfliktusokkal kell majd szembenéznie, ezekre adott válaszainak sikere vagy sikertelensége pedig Widodo örökségének megítélését is formálni fogja majd.

IRODALOMJEGYZÉK

- Allard, Tom: *ASEAN appoints Brunei diplomat as envoy to Myanmar*. [online], Reuters, 2021. 08. 04. Forrás: reuters.com [2022. 01. 29.]
- Aspinall, Edward et al.: *Stability and stagnation under SBY*. [online], New Mandala, 2015. 07. 31. Forrás: newmandala.org [2023. 07. 23.]
- Balogh András (2018): *Délkelet-Ázsia történelme*. Budapest: ELTE Eötvös.
- Bán Zoltán (2021): Stratégiai kétértelműség: A kínai területi követelésekre adott vietnámi és fülöp-szigeteki reakciók vizsgálata. *Nemzet és Biztonság*, 14(4), 4–40. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2021.4.1>
- Chairman's Statement on the ASEAN Leaders' Meeting*. [online], 2021. 04. 24. Forrás: asean.org [2022. 01. 29.]
- Cochrane, Joe: *Indonesian Leader in Global Spotlight*. [online], The New York Times, 2014a. 10. 21. Forrás: nytimes.com [2023. 07. 24.]
- Cochrane, Joe: *New Leader Takes Oath of Office in Indonesia*. [online], The New York Times, 2014b. 10. 20. Forrás: nytimes.com [2023. 07. 24.]
- Connelly, Aaron L.: *Indonesian foreign policy under President Jokowi*. [online], Lowy Institute, 2014. 10. 15. Forrás: lowyinstitute.org [2023. 07. 17.]
- Defence White Paper 2015*. Ministry of Defence of the Republic of Indonesia, Jakarta, 2015.
- Duta Besar Kanasugi menghadiri acara diskusi di FIB UI (event peringatan 65 tahun Jepang-Indonesia)*. [online], Kedutaan Besar Jepang di Indonesia, 2023. 05. 25. Forrás: id.emb-japan.go.jp [2023.07. 28.]
- G20 Bali Leaders' Declaration*. [online], 2022. 11. 16. Forrás: consilium.europa.eu [2023. 07. 24.]
- Garuda Shield*. [online], Indo-Pacific Defense Forum, 2023. 03. 06. Forrás: ipdefenseforum.com [2023. 07. 12.]
- Háda Béla (2014): Indonézia regionális hatalmi esélyei Délkelet-Ázsiában – pró és kontra. *Nemzet és Biztonság*, 7(4), 3–21.
- Honrada, Gabriel: *Indonesia picks France for its new sub ambitions*. [online], Asia Times, 2022. 03. 10. Forrás: asiatictimes.com [2023. 07. 25.]
- Hummel, Tassilo – Widiyanto, Stanley: *France seals \$8.1 billion deal with Indonesia to sell 42 Rafale jets*. [online], Reuters, 2022. 02. 10. Forrás: reuters.com [2023. 07. 29.]
- India-Indonesia Bilateral Brief*. [online], Embassy of India – Jakarta, 2023. 02. 28. Forrás: indianembassyjakarta.gov.in [2023. 07. 19.]
- India-Indonesia Bilateral Exercise Samudra Shakti- 23*. [online], Ministry of Defence, 2023. 05. 14. Forrás: pib.gov.in [2023. 07. 26.]
- Indian Army Special Forces Commence Joint Exercise Garuda Shakti with Indonesian Special Forces at Sangga Buana Training Area, Karawang, Indonesia*. [online], Ministry of Defence, 2022. 11. 23. Forrás: pib.gov.in [2023. 07. 26.]
- Indonesia criticizes Thai talks with Myanmar junta*. [online], Antara, 2023. 06. 20. Forrás: antaranews.com [2023. 07. 04.]
- Indonesia G20 Presidency 2022*. [online], Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 29.]
- Indonesia Supports Timor-Leste's Membership in ASEAN*. [online], Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, 2023. 05. 06. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 18.]
- Indonesia to buy 42 Rafale jets as it boosts ties with France*. [online], Al Jazeera, 2022. 02. 10. Forrás: aljazeera.com [2023. 07. 29.]
- Indonesia to promote interests of global south at G7: Jokowi*. [online], The Jakarta Post, 2023. 05. 19. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 29.]
- Indonesia's Foreign Policy*. [online], Embassy of the Republic of Indonesia in Washington D.C. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 11.]
- Indonesian Ocean Policy* (2017). Coordinating Ministry for Maritime Affairs, Republic of Indonesia.
- Japan-Indonesia Foreign Ministers' Meeting (Japan-Indonesia Ministerial-Level Strategic Dialogue)*. [online], Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023a. 03. 06. Forrás: mofa.go.jp [2023. 07. 29.]
- Japan-Indonesia Summit Meeting*. [online], Ministry of Foreign Affairs of Japan, 2023b. 05. 20. Forrás: mofa.go.jp [2023. 07. 29.]

- Jibiki, Koya: *'Fish diplomacy' deepens ties between Indonesia, Japan*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 07. 02. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 15.]
- Jibiki, Koya: *Jokowi keeps successor options open, even former rival*. [online], Nikkei Asia, 2023. 07. 30. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 08. 02.]
- Klemensits Péter: *Indonézia külpolitikája a 2022-es események tükrében*. [online], Eurázsia Központ Elemzések, 2022/44. Forrás: eurasiacenter.hu [2023. 07. 18.]
- Lamb, Kate: *ASEAN chair Indonesia has little to show for Myanmar peace drive, diplomats say*. [online], Reuters, 2023. 07. 12. Forrás: reuters.com [2023. 07. 19.]
- Lamb, Kate – Da Costa, Augustinus Beo: *Indonesia warns against arms race after Australian nuclear sub pact*. [online], Reuters, 2021. 09. 17. Forrás: reuters.com [2023. 07. 16.]
- Lemahieu, Herve: *Indonesia is key to Australia's regional vision*. [online], Financial Review, 2023. 07. 07. Forrás: afr.com [2023. 07. 15.]
- Lowry, Robert: *Indonesia's Defence White Paper*. [online], Australian Institute of International Affairs, 2016. 06. 15. Forrás: internationalaffairs.org.au [2023. 07. 11.]
- Mattoo, Shashank: *India, Indonesia complete joint report on Sabang port feasibility*. [online], Mint, 2023. 05. 29. Forrás: livemint.com [2023. 07. 28.]
- Maulia, Erwida: *Indonesia's Jokowi off to China to meet Xi*. [online], Nikkei Asia, 2023. 07. 27. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 28.]
- McLain Gill, Don: *Bolstering Indonesia-India strategic partnership will be mutually beneficial*. [online], The Jakarta Post, 2023. 03. 02. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 22.]
- Memorandum of Understanding between the Government of the Republic of Indonesia and the Free Aceh Movement*. [online], 2005. 08. 15. Forrás: aceh-mm.org [2023. 07. 22.]
- Mercer, Phil: *Indonesian President Arrives in Australia*. [online], VOA, 2023. 07. 03. Forrás: voanews.com [2023. 07. 22.]
- Myanmar won't allow ASEAN envoy to meet Aung San Suu Kyi*. [online], Al Jazeera, 2021. 10. 14. Forrás: aljazeera.com [2022. 01. 29.]
- OEC: *China/Indonesia*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 12.]
- OEC: *Indonesia/Japan*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 22.]
- OEC: *Indonesia/United States*. [online], 2022. Forrás: oec.world [2023. 07. 12.]
- Parameswaran, Prashanth: *Will Indonesia's Military Budget Fall or Rise?* [online], The Diplomat, 2015. 09. 30. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 22.]
- Planned Acquisition of F-15 Jets by Indonesia May Be Cancelled*. [online], Daily Insights, 2023. 02. 15. Forrás: dinsights.katadata.co.id [2023. 07. 11.]
- President Jokowi Focuses on Strengthening Economic Cooperation during State Visit to Australia*. [online], Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Indonesia, 2023. 07. 05. Forrás: kemlu.go.id [2023. 07. 22.]
- Purba, Kornelius: *Jokowi's foreign policy comes late, but internationally impactful*. [online], The Jakarta Post, 2022. 11. 26. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 12.]
- Purba, Kornelius: *Timor Leste's ASEAN membership: RI's lifelong debt*. [online], The Jakarta Post, 2022b. 11. 19. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 21.]
- Saballa, Joe: *Indonesia Buying Used Fighter Jets, Engines to Fill Air Defense Gaps*. [online], The Defense Post, 2023. 06. 22. Forrás: thedefensepost.com [2023. 07. 24.]
- Shibata, Nana – Oshikiri, Tomoyoshi: *Indonesia seeks closer India ties to strengthen Global South role*. [online], NIKKEI Asia, 2023. 02. 14. Forrás: asia.nikkei.com [2023. 07. 23.]
- Strangio, Sebastian: *Indonesian High-Speed Railway to Begin Operations in August: Minister*. [online], The Diplomat, 2023. 04. 11. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 03.]
- Strangio, Sebastian: *Indonesian President Begins Three-Day State Visit to Australia*. [online], The Diplomat, 2023. 07. 03. Forrás: thediplomat.com [2023. 07. 23.]
- Suhenda, Dio: *Jokowi looks to Prabowo as potential successor*. [online], The Jakarta Post, 2022. 11. 09. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 22.]

- Szakáli Máté (2019): Az 1998 utáni indonéz szeparatizmuspolitika – Nyugat-Új-Guineán a kormányzati döntéshozatal szemszögéből. In Salát Gergely et al. (szerk.): *Veszélyes vizeken*. Budapest: Typotex, 295–319.
- Szakáli Máté (2019): Variáció egy témára. *Magyar Tudomány*, 180(4), 575–588. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.180.2019.4.12>
- Szakáli Máté (2022): Indonézia, mint a „Világ Tengeri Tengelye” elképzelés – szakpolitikai látélet. *Eurázsia Szemle*, 2(2), 72–88.
- Tekin, Esra: *Malaysian, Indonesian leaders call on Myanmar junta to implement peace plan*. [online], Anadolu Agency, 2023. 06. 09. Forrás: aa.com.tr [2023. 07. 04.]
- The Military Balance 2023* (2023). International Institute for Strategic Studies – Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9781003400226>
- Umar, Ahmad Rizky Mardhatillah: A critical reading of Natalegawa doctrine. *The Jakarta Post*, 2011. 01. 07.
- Widjajanto, Andi: *ASEAN Security Community vs Minimum Essential Force*. [online], The Jakarta Post, 2011. 11. 24. Forrás: thejakartapost.com [2023. 07. 12.]
- WITS: *Indonesia Trade*. [online], 2020. Forrás: wits.worldbank.org [2023. 07. 22.]